

Володимир Макарчук
доктор юридичних наук, професор
завідувач кафедри історії держави і права
Навчально-наукового інституту права та психології
Національного університету “Львівська політехніка”
mvs6043@ukr.net

**АСПЕКТИ БУДІВЕЛЬНОГО ПРАВА РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ
В “УЛОЖЕНИИ О НАКАЗАНИЯХ УГОЛОВНЫХ
И ИСПРАВИТЕЛЬНЫХ” (ВИДАННЯ 1866 р.) ТА ПРАЦЯХ
ТОГОЧАСНИХ РОСІЙСЬКИХ ЮРИСТІВ**

© Макарчук В., 2017

Розглянуто норми чинного в Російській імперії у ХІХ ст. будівельного права та правові (кримінальні й адміністративні) санкції щодо його порушників.

Ключові слова: історія будівельного права, будівельне право Російської імперії, правові санкції.

Владимир Макарчук

**АСПЕКТЫ СТРОИТЕЛЬНОГО ПРАВА РОССИЙСКОЙ ИМПЕРИИ
В “УЛОЖЕНИИ О НАКАЗАНИЯХ УГОЛОВНЫХ
И ИСПРАВИТЕЛЬНЫХ” (ИЗДАНИЕ 1866 г.)
И ТРУДАХ РОССИЙСКИХ ЮРИСТОВ ТОГО ВРЕМЕНИ**

Рассмотрены нормы действующего в ХІХ в. в Российской империи строительного права и правовые (уголовные и административные) санкции в отношении нарушителей его норм.

Ключевые слова: история строительного права, строительное право Российской империи, правовые санкции.

Vladimir Makarchuk
Institute of Jurisprudence and Psychology
Lviv Polytechnic National University
Department of History of State and Law
Sc.D., Prof

**ASPECTS OF LEGISLATION ON CONSTRUCTION
IN THE CODE ON CRIMINAL AND CORRECTIVE PUNISHMENTS
OF 1866 IN STUDIES OF CONTEMPORARY RUSSIAN LAWYERS**

The study considers the issues of legislation of Russian Empire of ХІХ century on construction and related activities as well as criminal and administrative sanctions for violation of such legislation

Key words: history of legislation on construction, legislation on construction in Russian Empire, legal sanctions.

Постановка проблеми. Будівельне право є частиною культурної спадщини людства загалом та окремих державних утворень зокрема. Уже у стародавньому Римі серед захищених позовом сервітутів були право на опору власної забудови на стіну сусіда, право вставити балку у чужу стіну, а також т. зв. право виду (на громадську вулицю). Набувалися і відчужувалися ці сервітути у встановленому законом порядку [1, с. 134–136]. Регулювалися також максимальні параметри зависання елементів будівлі над чужою земельною ділянкою.

Втім як цілісне, комплексне явище будівельне право виникає доволі пізно, коли у цьому виникає нагальна суспільна потреба.

На теренах сучасної України будівельне право як повноцінна галузь адміністративного (частково і кримінального) права з'являється, на нашу думку, відносно пізно. Ця обставина жодним чином не зменшує наукового та суспільного інтересу до проблеми, принаймні з огляду на сучасні реалії, пов'язані з функціонуванням адміністративних будівель, приміщень військового призначення, пенітенціарної системи тощо, які дісталися у спадщину сучасній Україні від попередніх історичних епох. Для прикладу, світова та вітчизняна громадськість вимагає приведення багатьох чинних установ пенітенціарної системи України до сучасних європейських вимог. Але, приміром, Лук'янівський СІЗО (споруджений перед 1863 р.) у м. Києві, сумнозвісні Бригідки у Львові (як в'язниці функціонують від 1785 р.) та ін. чинні заклади пенітенціарної системи можуть вважатися пам'ятками архітектури (чи, навпаки, не мають архітектурної цінності?). Як бути з цими та іншими будівлями адміністративного, культурного, господарського призначення?

Аналіз дослідження проблеми. Питаннями становлення вітчизняного будівельного права на теренах Наддніпрянської України у дореволюційну епоху займалися окремі представники т. зв. поліцейського (адміністративного) права у Київському університеті св. Володимира: А. Я. Антонович та М. М. Цитович. Загалом вказана проблематика у ту історичну добу не викликали великого суспільного інтересу. В сучасну епоху питаннями становлення будівельного права в Україні займаються Є. Комар, О. Квасницька, Н. Мельник, А. Беломесяцев та ін. науковці, загалом маловідомі іншим представникам вітчизняної історико-правової школи. Подекуди бачимо зусилля окремих представників української правничої науки видавати бажане за дійсне. Так, наприклад, О. Стукаленко (Одеський національний університет ім. І. Мечникова, кафедра адміністративного права) вважає, що: “відбувається становлення і закріплення будівельних норм у “Руській правді”, князівських уставах і грамотах, спрямованих на урегулювання міри й ваги в будівництві, планування та розробку технічних програм, пріоритетність спрямування матеріально-фінансових ресурсів на будівництво князівських маєтків, храмів і монастирів. У зв'язку з цим зазначений період оглядово можна визначити, як період закріплення в правових пам'ятках Київської Русі будівельних норм щодо визначення міри й ваги, планування, будівництва князівських маєтків, замків, храмів” [2, с. 107]. Напевно, Ярослав Мудрий та його нащадки були б дещо здивовані такими високими оцінками наших сучасників їхньої нормативно-правової діяльності в галузі будівництва.

Мета статті – окреслити та проаналізувати санкції російського імперського кримінального та адміністративного законодавства XIX ст., встановлені для порушників норм будівельного статуту. Визначити ступінь суспільної та наукової зацікавленості питаннями будівельного права в тогочасній Російській імперії.

Виклад основного матеріалу. Для Російської імперії потреба створення цілісного будівельного права, покликаного замінити звичасві архітектурні традиції та окремі нормативно-правові акти, помітно затягнулася у часі. Це й не дивно. Меморіальний музей Т. Шевченка на Куренівці (за кілька сотень метрів від історичного центру) є зразком “архітектури” губернського міста Росії середини XIX століття. Не кращим був стан будівельної справи й у інших містах імперії.

Ось що писав про стан міських (не кажучи уже про сільські чи селищні) забудов Російської імперії в XIX ст. відомий дореволюційний історик О. О. Корнілов (1862–1925): “По статистическим таблицам, составленным в 1825 году, оказывается, что из 42 губернских городов, – в том числе и городов, бывших отдельными единицами, равными в административном отношении губерниям, как

Одесса, – только в двух, Одессе и Вильне, – надо заметить, что оба эти города были окраинными, почти не русскими – каменные постройки преобладали над деревянными, – в Одессе собственно потому, что камень там гораздо дешевле дерева. В Петербурге в это время деревянных построек было в два раза, а в Москве в 2 ½ раза больше, чем каменных. В остальных губернских городах отношение было гораздо хуже: один к пяти – в одном городе, один к семи – в двух, к восьми – в трех, к десяти – в двух и, наконец, в Самаре на одну каменную постройку приходилось 784 деревянных! Вот каково было положение в этом отношении.

Почти срез тридцать лет, в 1852-ом году, когда появились новые статистические данные, они давали ту же картину, повторяют в этом отношении и данные 1867-го года. И в законодательстве остался резкий след того положения – именно в XII томе свода законов, где помещен строительный устав, указано, что в целом ряде городов допускается, в виде исключения, крыть дома соломой с раствором глины и навоза, и это настолько являлось потребностью, что целый ряд губернских начальств хлопотал о распространении этого разрешения и на их города!

Вот какова была бедность и некультурность городских поселений в это время” [3, с. 52].

Нам ця обширна цитата (мовою оригіналу, аби не бути звинуваченими російськими колегами у тенденційності перекладу. – авт.) потрібна для розуміння того стану будівельної справи, в якому перебувала держава, яка не безпідставно претендувала на провідні ролі у цивілізованому світі, якихось півтори сотні років назад. Зрозуміло, що модернізація, розпочата т.зв. Великими реформами 1860-х рр., не могла не зачепити і цю галузь культури (архітектуру) та підгалузь права – право будівельне.

Будівельний статут Російської імперії став частиною Зводу законів Російської імперії, уперше надрукованого протягом 1832 р. Маніфестом 31 січня 1832 р. “Звід законів” був оголошений діючим джерелом права з 1 січня 1835 р.

Як вказує Є. Комар : “Будівельний устав (статут – В.М.) першої редакції складався з 7-ми розділів і 21-ї глави, у яких, виходячи з існуючої на той час відомчої субординації, містилися положення про установи з управління будівельною справою (розділ I), про типи казенних (розділ II), церковних (розділ III) і громадських (розділ IV) будівель, про правила розбудови міст та облаштування у їх межах вулиць, майданів, мостів, фабрик і приватних будівель (розділи V і VI), а також правила розбудови селищ (розділ VII) [4, с. 120].

Будівельний статут, як на наш погляд, містив швидше професійні рекомендації архітекторам та будівельникам, аніж підкріплені правовими санкціями норми. Наприклад, протягом 1835–1856 рр. діяла вимога, щоб кожний поверх будівлі мав посередині вікно, а загальна кількість вікон на кожному поверсі була непарною. Вказувалося, що висота будівель не має перевищувати ширини вулиці, на яку вони виходять фасадами. Визначалися вимоги щодо прийнятних неприйнятних кольорів будівельної фарби тощо. Зрозуміло, що без встановлення санкції та регулярної неухильної практики її застосування до порушників такого роду естетичні вимоги залишалися благими побажаннями, а не правом у вузькому розумінні слова.

Ситуацію були покликані виправити правники – криміналісти та адміністративісти. Знайомство з коментарем до російського кримінально-адміністративного кодексу – Уложенням про покарання кримінальні та виправні 1866 р. [5] – виявляє цілу низку діянь, наразі уже караних за законом, у будівельній справі.

Глава VIII кодексу “Про порушення статуту будівельного” містить загалом 18 статей: від 1058-ї до 1075-ї. Статті від 1058 до 1065 згруповано у блок “Про порушення загальних правил для виробництва будівель (Перше відділення). Друге відділення “Про порушення особливих правил для побудови церков православного та інших християнських віросповідань” містить статті від 1066 до 1067. Третє відділення “Про порушення особливих правил для побудови споруд казенних” об’єднує статті від 1068 до 1072. Нарешті, статті від 1073 до 1075 згруповано в блок “Порушення особливих правил для побудови будівель громадських” (Четверте відділення).

Із Главою VIII пов’язана Глава IX “Про порушення правил обережності від пожеж”, яка містить лише дві статті (1076 і 1077). Для нас інтерес представляє Стаття 1078 “Про порушення правил обережності при пожежі”, яка стосується норм і правил побудови пожежнобезпечних об’єктів.

Оскільки монографія О. К. Таганцева давно стала бібліографічною рідкістю, дозволимо собі процитувати статті оригінального документа та зазначити ті зміни, які до нього вносилися до

виходу у світ праці О. Таганцева (просимо тут вибачення за нечіткості перекладу з російської на українську, яких неможливо було уникнути).

Отже, стаття 1058: “За учинене в третій раз порушення приписаних статутами будівельними технічних чи інших про побудови правил, встановлених на застереження особистої безпеки, винному у тому архітектору, архітекторському помічнику чи іншому техніку-будівельнику, або ж підряднику, який узяв на себе за контрактом побудову гуртом (розуміючи під цим провадження та закінчення усієї роботи за його розпорядженням, а не саму лише поставку потрібних для неї матеріалів) забороняється здійснювати забудівлю та вступати у будівельні підряди гуртом протягом визначеного судом часу від одного року до двох років, з оголошенням про це у відомостях обох столиць (С.-Петербурга та Москви. – В.М.) та в місцевих губернських.

Усе неправильно влаштоване виправляється або переробляється за рахунок винних”.

У коментарях О. Таганцева бачимо, що уперше вказана норма з’явилася у російському законодавстві у 1840 р., а згодом корегувалася у 1865 р.

Стаття 1059: Якщо споруджена будівля чи інша будова зруйнується або частина його чи яка-небудь з прикрас (декоративних елементів – В.М.) упаде внаслідок неправильної побудови чи від ужитку матеріалів недостатньої якості та неналежних розмірів, або від неміцності самої роботи, а не від впливу часу та дії інших фізичних причин, то винні у цьому присуджуються до:

1) архітектор, архітекторський помічник чи інший технік-будівельник: на перший раз до арешту на час від трьох тижнів до трьох місяців; на другий – до ув’язнення у тюрмі на час від двох до чотирьох місяців; на третій – також до ув’язнення у тюрмі на часи від двох до чотирьох місяців і до заборони здійснювати будь-які побудови протягом визначеного судом часу від трьох до шести місяців, про що публікується у відомостях обох столиць та місцевих губернських;

2) гуртовий підрядник, який узяв усю роботу на власну відповідальність: на перший раз – до арешту на час від трьох тижнів до трьох місяців; на другий – до ув’язнення у тюрмі на час від двох до чотирьох місяців; а у третій – також до ув’язнення у тюрмі на час від двох до чотирьох місяців і до заборони вступати у будівельні підряди гуртом протягом визначеного судом часу від трьох до шести років, з оголошенням про це у відомостях обох столиць та місцевих губернських, якщо ж, усупереч, він не доведе, що відступ від правил для побудови і ужиток матеріалів допущені ним лише за вимогою та наполяганням архітектора чи іншого техника-будівельника;

3) інші особи, які безпосередньо розпоряджаються будівництвом, без участі архітектора чи іншого техника-будівельника, або ж підрядника: на перший раз – до грошового стягнення не звище трьохсот рублів; на другий – до арешту на час від трьох тижнів до трьох місяців; на третій – до ув’язнення у тюрмі на час від двох до чотирьох місяців;

Понад те, винні зобов’язані винагородити (відшкодувати. – В.М.) за усяку, учинену будь-кому шкоду чи збиток”.

За О. Таганцевим, уперше аналогічна правова норма з’явилася в серпні 1845, корегувалася – в квітні 1863 р. та у грудні 1865 р.

Стаття 1060: “Коли при побудові будуть викриті не самі лише упущення та недбалості, але й зловживання, більш чи менш важливі, то винні у них, понад стягнень та покарань, визначених у статті 66 статуту про покарання, які накладаються мировими судьями, або ж передбачених 1058 та 1059 статтями цього укладення, приговорюються на перший раз:

1) архітектор, архітекторський помічник або інший технік-будівельник: до заборони здійснювати будь-які будівельні роботи протягом визначеного судом часу від двох до шести років, з оголошенням про це у відомостях обох столиць та в місцевих губернських та до відсторонення від посади, якщо він перебуває на службі;

2) чиновник, якщо він безпосередньо розпоряджається будівництвом: до відсторонення від посади;

3) підрядники гуртові, які узяли за контрактом усю побудову на свою відповідальність: до позбавлення права вступати у будівельні підряди гуртом на визначений судом час від двох до шести років, а у випадках (най)важливіших, то й назавжди, з оголошенням про це у відомостях обох столиць та в місцевих губернських.

Якщо ж однаково буде доведено, що зловживання вчинене чи допущене з корисливих міркувань, то винні у цьому, які перебувають на (державній. – В.М.) службі, архітектор,

архітекторський помічник, чи інший технік-будівельник або ж виділений для цього чиновник, приговорюються у відповідності з постановами про присвоєння довіреного їм по службі майна (стаття 354):

до позбавлення усіх особливих, особисто їм і за станом присвоєних прав та переваг та до заслання на проживання до Сибіру за четвертим ступенем 31 статті цього укладення;

а ті, хто не перебуває на (державній. – В.М.) службі:
до покарань, визначених за шахрайство”.

Уперше аналогічна норма з’явилася у російському імперському законодавстві у 1845 р., корегувалася у 1865 р.

Стаття 1061: “Якщо буде доведено, що архітектор, архітекторський помічник чи інший технік-будівельник допустив при здійсненні побудов важливі неправильності та упущення внаслідок незнання свого мистецтва, то, понад обов’язок винагородити увесь завданий ним збиток чи завдану шкоду, йому:

забороняється зводити будь-які будови, допоки він від належного керівництва не отримає атестата з приводу пізнань. Про це також публікується у відомостях обох столиць та в місцевих губернських”.

Правова норма уперше з’явилася у 1845 р. і після того, принаймні до 1873 р., законодавцем не корегувалася.

Стаття 1062: “Архітектор або землемір, якому буде доручено відвести місце для побудов, за неправильне, за непередбачливістю чи помилкою, відведення цього чи за вказівку (неправильних. – В.М.) ліній для забудов, піддається:

грошовому стягненню не звище трьохсот рублів.

Коли ж здійснене це з умислом, то за таке приговорюються вони:
до виключення зі служби.

Винний понад те, відповідає за усяку, такими упущеннями чи зловживаннями завдану (державній. – В.М.) скарбниці чи приватним особам, шкоду чи збиток”.

Стаття уперше сформульована у 1865 р., і принаймні до 1873 р. не редагувалася.

Стаття 1063: “Стягненням та покаранням, визначеним у попередній 1062 статті, і на тій же основі, піддаються винні за незаконну видачу даних листів та планів, як роздаються в містах під забудову”.

Стаття 1064: “Чиновники поліції, винні в допущенні недозволених керівництвом забудов, перебудов чи ремонтів, або ж у допущенні забудов у місцях, де такі чи узагалі побудови не дозволяються, або ж на неналежних від інших відстанях, піддаються:

грошовим стягненням, визначеним нижче сього у статтях 1066, 1067 та 1073–1075, чи в статті 65 статуту про покарання, які накладаються мировими судьями, з огляду на рід упущень”.

Ця правова норма уперше з’явилася у 1848 р. і піддавалася змінам у 1862 та 1865 рр.

Стаття 1065: “Якщо керівництво дасть дозвіл на побудову, перебудову чи ремонт будівлі, не маючи на це права, або незгідно з встановленими правилами, і з цієї причини збудована приватною особою або товариством будівля має бути піддана знесенню чи зміні, увесь цей, завданий приватній особі чи товариству збиток, перекладається на винного в неправильному дозволі”.

Норма уперше з’явилася у 1845 р.

Стаття 1066: “Хто збудує церкву православну чи церкву чи капличку одного з інших християнських віросповідань, або ж заснує таку у себе удома, не отримавши на це дозволу від належного духовного та світського начальства, той піддається за це:

грошовому стягненню не звище п’ятсот рублів.

Разом з тим, належні (компетентні. – В.М.) начальства духовні та світські постановляють, чи повинна церква або капличка бути залишена чи скасована (тобто знесена. – В.М.)”.

Правова норма діяла з 1845 р., корегувалася у 1865 р.

Стаття 1067: “За побудову дерев’яних церков та капличок замість кам’яних там, де законом чи особливим розпорядженням урядовим (це) не дозволено, винні піддаються:

грошовому стягненню не звище трьохсот рублів;

понад те такого роду церкви чи каплички закриваються”.

Норма уперше з'явилася у 1845 р., зміни вносилися у 1865 р. Очевидно, йшлося про спроби “зеконотити” на будівництві культових споруд на шкоду пожежній безпеці в місцях надто тісної міської забудови.

Стаття 1068: “Архітектори та інші особи, яким доручене складання калькуляцій казенних забудов, або ж перевірка калькуляцій, за усяке відступлення від встановлених для цього правил піддаються:

доганам, більш чи менш суворим;
або арешту на час від семи днів до трьох тижнів;
або відстороненню від посади.

Але якщо при цьому буде виявлене зловживання на шкоду казні, то винні у цьому приговорюються, відповідно до постанови про присвоєння ввіреного по службі майна (ст. 354):

до позбавлення усіх особливих, особисто і за станом присвоєних прав та переваг до заслання на проживання до Сибіру за четвертим ступенем 31-ї статті цього укладення”.

Правова норма з'явилася у 1845 р. і в подальшому не змінювалася.

Стаття 1069: “За упушення архітекторів і особливо призначених для того чиновників при засвідченні казенних будівель, якщо це зроблено без злого наміру, вони піддаються:

грошовому стягненню не звище ста рублів;
або ж арешту на час від трьох тижнів до трьох місяців;
або ж відстороненню від посади.

За несправедливе завірення при повторному засвідченні, якщо таке буде визначене внаслідок сумнівності першого, винні приговорюються:

до грошового стягнення не звище двохсот рублів;
або ж до ув'язнення в тюрмі на час від двох до чотирьох місяців;
або ж до відсторонення від посади.

Але якщо вони не сповнили свого службового обов'язку з корисливих міркувань, то приговорюються:

до покарань, визначених за хабарі в статті 373 цього укладення.

Понад те, якщо на основі неправильної ухвали архітекторів та інших чиновників будова чи інша споруда буде прийнята остаточно, то усі недоліки та несправності в будові чи споруді, виявлені після її здачі (в експлуатацію. – В.М.), виправляються коштом осіб, як видали засвідчення”.

Правова норма з'явилася уперше у 1854 р., піддавалася змінами у 1863 та 1865 рр.

Стаття 1070: “За утиски при засвідченні ти прийомі казенних споруд архітектори та особливо призначені для цього чиновники підлягають:

стягненням, передбаченим в статті 497 цього укладення”.

Уперше правова норма з'явилася у 1845 р. і після того (принаймні до 1873 р.) не редагувалася.

Стаття 1071: “Якщо архітектор чи інший чиновник, якому доручено провадження будь-яких казенних забудов, буде викритий в участі у поставках на них (власних. – В.М.) матеріалів, то вони за це піддаються:

стягненням, визначеними у статті 485 цього укладення за вступ у зобов'язання з казною чиновників, яким це заборонено.

Ті ж, хто прийме у поставників матеріали неналежної якості, приговорюються:

за правилами, постановленими про прийняття від поставників речей неналежної якості в статті 492 цього уложення”.

Відверто “антикорупційна”, як би зараз сказали, правова норма. Вперше з'явилася у російському імперському законодавстві лише при прийнятті карного уложення 1866 р.

Стаття 1072: “За порушення загальних, встановлених для здійснення забудов правил при побудові будівель казенних архітектори чи інші техніки-будівельники та інші особи, які брали участь у будівництві, приговорюються:

до стягнень та покарань, визначених вище цього у статтях 1058 – 1061, або ж за статтею 66 статуту про покарання, які накладаються мировими судьями, з огляду на рід порушень”.

Зміни у цю статтю вносилися у грудні 1865 р.

Стаття 1073: “За побудову в містах та селищах для жителів магометанської віри мечетей, без дозволу належного начальства, або ж побудова таких в селищах не на приписаній від інших будівель відстані, винні караються:

грошовим стягненням понад двісті рублів;

і побудовані ними мечеті, на розсуд головного місцевого начальства виправляються або ж переносяться в інше місце, або ж, коли це необхідно, і зовсім закриваються”.

Стаття 1073 редагувалася у 1845, та 1865 рр.

Стаття 1074: “За побудову єврейських синагог і молитовних шкіл, без належного дозволу і за побудову таких не на приписаній відстані від християнських церков, винні піддаються також:

грошовому стягненню не звище двохсот рублів.

Побудовані без дотримання цих правил будівлі, на розгляд місцевого начальства, переносяться в інші місця за рахунок винних, а коли це необхідно, і зовсім закриваються, але, (якщо) буде побудовано не по фасадам, то виправляються”.

Вказана стаття витримала редакції 1845, 1861 та 1865 років.

Стаття 1075: “Хто без особливого на те дозволу збудує завод, фабрику чи мануфактуру в такій частині міста, в якій установи такого роду влаштувати заборонено, або ж помістить такі установи не на належній одна від однієї чи від інших будівель відстані, той піддається за це:

грошовому стягненню не звище ста рублів, заклад його закривається, а він зобов’язаний винагородити за завдану ним будь-кому шкоду чи збиток”.

Ми уже згадували побіжно ст. 1076 (з наступного IX Розділу): “За побудову діючих вогнем чи парою фабрик, заводів та інших закладів поблизу житлових будівель, або у інших небезпечних від пожежі місцях, на противагу встановленим для цього правилам, винні підлягають:

стягненню, визначеному у статті 1075”;

тобто штрафу до 100 рублів та закриттю пожежно-небезпечного закладу.

Цікаво, що єдина “будівельна” стаття, яка привернула увагу тогочасних юристів (і відповідні опубліковані у тогочасній науковій літературі професійні коментарі) – це стаття 1075, яку розглядав якийсь Співаков (на це вказує О. Таганцев. Відшукати російського дореволюційного науковця-правника з таким прізвищем на довідкових сайтах не вдалося. – В.М.). Натомість, для порівняння, коло охочих коментувати “алкогольні” статті Уложення налічувало десятки найвідоміших тогочасних російських юристів – стосовно чи не кожної статті.

Цю ж, мало не підкреслену, неувагу до будівельного права Російської імперії спостерігаємо і у класичній праці М. Х. Бунге “Полицейское (себто адміністративне. – Авт.) право. Введение в государственное благоустройство” [6]. З кількох сотень сторінок питанням будівельного права (та його коментуванню) не відведено жодної. А. Я. Антонович у праці “Конспект лекцій по полицейскому праву” відвів тогочасним будівельним нормам буквально пів сторінки (Правила относительно постройки и ремонта фабрик:

“Правила ці у нашому законодавстві доволі детальні і можуть бути зведені до наступних загальних положень.

Усякі фабричні та заводські будівлі, діючі вогнем, рівно, як і пивоварні, кузні, бані, сушарки та ін. мають встановлюватися поблизу води, подалі від житлових садиб, для безпеки у пожежному відношенні. Фасад цих закладів цілком залежить від внутрішнього їх влаштування і архітектурними правилами не окреслюється. Там, де існують так звані бечевніки (*російський тлумачний словник Т.Ф. Єфремової дає таке визначення цього терміну* : “береговая полоса вдоль рек, озер, используемая для нужд судоходства и сплава (ранее – для бечевой тяги) [7]), в межах їхніх, не лише не дозволяється будувати нові промислові заклади, але й перебудовувати і поправляти старі. Останні, коли прийдуть у негідний стан, підлягають злому. (Виняток зроблено лише для млинів, лісопильних заводів та інших, діючих водою заводів, але усі вони не повинні заважати руху суден і плотів по рікам). Усі фабричні заклади дозволяються до відкриття лише у тих випадках, якщо вони не завдають шкоди жителям, зокрема греблі і млини встановлюються лише тоді, коли ставкова вода не затоплює доріг чи бродів.

В фабриках та заводах, де діють паровики, встановлюються для них особливі покої: товщина стін не може бути меншою за 1 ½ аршина, і над ними не може бути житлових кімнат” [8, с. 371].

Нами обидва ці науковці вибрані не випадково – вони представляли т. зв. Київську школу поліцейського (тобто адміністративного) права.

Повноцінну наукову розвідку в царині будівельного права Російської імперії з плеяди вітчизняних дореволюційних адміністративістів зробив лише М. М. Цитович – останній з професорів поліцейського права Київського університету ім. св. Володимира. Його праця вийшла у 1896 р. обмеженим тиражем на правах рукопису. Підрозділ V “Меры, касающиеся строительного дела” у перевиданні 2010 року охоплює неповні 8 сторінок [9, с. 162–170], тобто загалом близько 4,5 % тексту оригінальної праці. Відсилаємо читача до цього видання, яке, нагадуємо, вийшло з друку лише наприкінці 1896 р., і доступ до якого не є складним – з оглядом на перевидання у 2010 р.

Висновки. Отже, зародження будівельного права в Російській імперії припадає на середину XIX ст., що було помітним відставанням у часі від провідних держав Європи та Північної Америки. Норми тогочасного будівельного права були доволі розмитими. Воно відчувало на собі впливи великодержавної імперської політики Санкт-Петербурга: зокрема посилення репресії у разі порушення при будівництві культових спорід магометанської та іудейської віри порівняно з такими самими порушеннями при побудові християнських храмів. Великої уваги тогочасна юридична думка Російської імперії будівельному праву не приділяла.

1. Макаrchук В. С. *Основи римського приватного права [Текст] : навч. посіб. / В. С. Макаrchук. – К.: Атіка, 2003. – 255 с.* 2. Стукаленко Ольга. *Історичні та правові передумови виникнення і становлення будівельної галузі на території України // Jurnalul juridic national : teorie si practica. – 2016, № 3 (19). – С. 107–110.* 3. Корнилов А. *Курс истории России XIX в. Часть III. – М.: Издание М. и С. Сабашниковых, 1918. – 330 с., додатки.* 4. Комар Є. *Формування вітчизняної господарсько-правової системи регулювання будівельної діяльності протягом IX–XXI століть // Держава і право. – 2014. – Вип. 64. – с. 116–121.* 5. Таганцев Н. С. *Уложение о наказаниях уголовных и исправительных по изданию 1866 года. – С.-Петербург: Издания книжного магазина для иногородних, 1873. – 783 с., XII б.* Бунге Н.Х. *“Полицейское право. Введение в государственное благоустройство // Полицейське право в Університеті Святого Володимира : у 2 кн. – К.: Либідь, 2010. Кн. 1. – С. 3–352.* 7. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://www.efremova.info/word/bechevnik.html#.WdSBVo-0OUk> 8. Антонович А. Я. *Конспект лекцій по полицейскому праву// Полицейське право в Університеті Святого Володимира : у 2 кн. – К.: Либідь, 2010. Кн. 1. – С. 353–410.* 9. Цытович Н. М. *Лекции по полицейскому праву // Полицейське право в Університеті Святого Володимира : у 2 кн. – К.: Либідь, 2010. Кн. 2., С. 5–178.*

REFERENCES

1. Makarchuk, V. S. *Osnovy rym's'koho pryvatnoho prava [Tekst] : Navch. Posibnyk. – K. : Atika, 2003. – 255 p.* 2. Stukalenko Ol'ha. *Istorychni ta pravovi peredumovy vynyknennya i stanovlennya budivel'noyi haluzi na terytoriyi Ukrayiny // Jurnalul juridic national : teorie si practica. – 2016, No. 3 (19), pp. 107 – 110.* 3. Kornilov A. *Kurs istorii Rossii XIX vieka. Chast' III. – Moskva: Izdanie M. i S. Sabashnikovyykh, 1918. – 330 p.* 4. Komar Ye. *Formuvannya vitchyznyanoyi hospodars'ko-pravovoyi systemy rehulyuvannya budivel'noyi diyal'nosti protyahom XIX – XXI stolit' // Derzhava i pravo. – 2014. – Vyp. 64. – p. 116 – 121.* 5. Tahantsev N.S. *Ulozhenie o nakazaniyakh ugovolnykh i ispravitel'nykh po izdaniyu 1866 goda. – S.- Peterburh: Izdaniya knizhnogo magazina dlia inogorodnikh, 1873. – 783 p., XII б.* Bunhe N.Kh. *“Politseiskoe pravo. Vvedenie v gosudarstviennoie blagoustroistvo // Politseys'ke pravo v Universyteti Svyatoho Volodymyra : u 2 kn. – K.: Lybid', 2010. Kn. 1, pp. 3–352.* 7. // <https://www.efremova.info/word/bechevnik.html#.WdSBVo-0OUk> 8. Antonovich A. Ya. *Konspekt lektsiy po politseiskomu pravu// Politseys'ke pravo v Universyteti Svyatoho Volodymyra : u 2 kn. – K.: Lybid', 2010. Kn. 1, pp. 353–410.* 9. Tsitovich N.M. *Lektsii po politseiskomu pravu // Politseys'ke pravo v Universyteti Svyatoho Volodymyra : u 2 kn. – K.: Lybid', 2010. Kn. 2, p. 5–178.*

Дата надходження: 09.10.2017 р.